

TERVEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ KUTATÁSOK 94.

Témavezető: Kozma Tamás

111342 pl.

DARVAS PÉTER

Munkaerőgazdálkodás és szakoktatás 1949-56

Kézirat

OKTATÁSKUTATÓ INTÉZET, 1985 FEBRUAR

Szerkesztette: Kozma Tamás

Készült: az Oktatóiskutató Intézet nyomdájában

Példányszám: 200

ISSN: 0230-7189

Tartalom:

1. Bevezetés	4
2. Munkaerőgazdálkodás, munkaerőhelyzet	5
2.1. Munkaerőpolitika 1949-ig	5
2.2. A munkaerőhelyzet átalakulása az I. ötéves terv idején	7
3. A szakmunkásigények és a szakképzés	17
3.1. Beiskolázás	17
3.2. Átképzések, tanfolyamok	25
4. Munkaerőpolitika 1953 után	28
5. Jegyzetek	39

1. Bevezetés

Az 1949-et követő gazdaságpolitikai fordulat, ezen belül a rendkívüli mértékű iparfejlesztés meghatározta a vállalatok jövőjét, a gazdaságirányítás modelljét, az ideológia alakításának kritériumát és többféleképpen alakította az egyének sorsát.

Hatott anyagi jövőjükre, nyomást gyakorolt értékeikre, kiválasztotta a szükséges magatartás-, tudásformákat, átirányította őket ágazatilag, területileg a társadalmi hierarchiában és szakmacsoportok szerint. A gazdaságpolitika garanciát nyújtott a munkábaállásokhoz és ez hajtóerő, legitimációs eszköz volt a döntéshozók kezében. A teljes foglalkoztatás ennek az időszaknak legfontosabb propaganda-eszköze volt, a mezőgazdaság kollektivizálásától a kényszerű embermozgatás bármilyen formáján keresztül a munkaügyi büntetőjogi perekig a legkülönbözőbb nyilvánosság előtt szolgált érvként. Am az, ami a politikában teljes foglalkoztatásként fogalmazódott meg, a gazdaságban már korán munkaerőhiányként jelentkezett. Gyakorlatilag még néhány területen munkaerőfeleslegről, munkanélküliségről lehetett beszélni, amikor már bizonyos szakmákban, ágazatokban szükség volt a munkaerőpiacon. Ezek a szűkös piacok voltak a teljes foglalkoztatás ideológiájának gazdasági bázisai. Amíg ilyenek léteznek, és munkába állókat felszívnak, addig az új társadalom kenyéradóként léphet fel.

Ugyanakkor a gazdaságirányítás munkaerőgondokkal küzdött. Követnie kellett a gazdasági egységek átalakulóban lévő munkaerő-érdekeltségét, számon kellett tartania a munkaerőforrást, és irányítania annak mozgását.

Ahhoz, hogy ezeknek megfeleljen, az apparátusnak mindenekelőtt saját adminisztrációs bázisát kellett kiterjesztenie. Olyan rendszer kiépítésére volt szükség, ahol az irányítás, az ellenőrzés, az ideológia, a propaganda, a tervezés, és a többi eszközök /pl. kényszer/ valamint a célok többé-kevésbé egységesek.

2. Munkaerőgazdálkodás, munkaerőhelyzet

2.1. Munkaerőpolitika 1949-ig

1949-ig a munkanélküliség számottevő, aránya ingadozó volt. Ellentétes tendenciák növelték illetve csökkentették a munkanélküliek valóságos számát, ezt tovább torzították a számbavétel esetlegességei és sajátosan befolyásolták az egységesnek korántsem nevezhető gazdaságpolitikai döntések, változások.

Igy az induló munkanélküli létszámot folyamatosan növelték a hazatérő hadifoglyok, illetve a romló életkörülmények miatt munkába állni szándékozók.¹ Igen nehéz azonban az utóbbiak számát felbecsülni. Egyrészt, mivel a munkára várók jelentős részének - a volt falusi cselédeknek, idénymunkásoknak - száma idényenként változott, és jegyzésük a többi munkanélkülitől elkülönülten, esetlegesen történt.² Ehhez még annyit kell hozzátenni, hogy a regisztrált adatok sem feltétlenül munkára várókat jeleztek, hiszen

az infláció következtében csökkenő reálbérek nemigen voltak vonzóak a munkavállalók számára, és éppen a csökkenő bérköltségek miatt a munkaadók még dolgozók tömegeinek alkalmazására voltak hajlandók. Ilyen körülmények között - az először a helyreállítás-hoz, később az iparfejlesztéshez kapcsolódó közmunkák révén - az állam sokak számára valóban kenyéradóként lépett fel. Nem tudhatjuk, hogy mennyire tudatos politikáról volt szó, de tény, hogy az inflációs stratégia - olyan szituációban, amikor a gazdaság nincs teljesen állami kézben, és a szabályozás inkább pénzügyi, illetve közmunkapolitikán keresztül valósult meg - szinte ráirányította a figyelmet a központi irányítás szükségességére. Ezt még fokozta később a megváltozott, immár deflációs politika, aminek hatására már a munkaadói hajlandóság csökkent. Így a munkanélküliség már termelői oldalról kapott hátszelet.

Természetesen az eddigi időszak gazdaságpolitikáját nem tekinthetjük logikusan összekapcsolódó lépések folyamatos láncolatának, hiszen a belső politikai küzdelmek, a külső változások, hatások befolyásolták. Egyetlen olyan tényezőt fedezhetünk fel, amelyik alapján ezt az időszakot a munkaerőpolitika szempontjából többé-kevésbé egységesen jellemezhetjük. Ez pedig a központi munkaerőelosztás igényének erősödése, amelyet a gazdaságpolitikai intézkedések, illetve ezek következményei egyaránt sürgettek. Erre vágyott a munkát kereső, a szakmájának megfelelően elhelyezkedni kívánó, és ezt igényelték a közmunkáért, a termelésért felelős szervek. Ugy véljük, hogy a munkanélküliséget sokkal inkább utóbbinak, azaz a gazdaság igényeinek, mintsem szociális megfontolásoknak

alárendelve kezelték.

Kissé sarkítva azt lehet mondani, hogy eddig a munkanélküliség megteremtette a központi munkaerőgazdálkodás igényét, innentől a munkanélküliség csökkentése jelentette a központi irányítás ideológiáját.

2.2. A munkaerőhelyzet átalakulása az I. ötéves terv idején

1949-et a munkaerőgazdálkodásban az átmenet jellemezte. Egyrészt számottevő volt a munkaerőfelesleg, a munkanélküliség, másrészt az alapszakmákban a minőségi munkaposztok tömege volt betöltetlen. Ezt az időszakot áttekinthetjük az 1949-es évre és a következő évekre vonatkozó tervek előkészítéséül született elemzés és koncepció alapján.³

Eszerint 1948. december 31-én 575 ezer dolgozót számláltak a nagyiparban. Ennek 82 %-a fizikai, a fizikai dolgozóknak 36 %-a szakmunkás, 41 %-a betanított, 23 %-a segédmunkás volt.

A munkaközvetítő hivatalok havonta körülbelül 100 ezer munkanélkülit jelentettek, ennek fele Budapestre, fele vidékre jutott. A valóságos munkanélküliség azonban a bejelentettnek körülbelül 50 %-a volt, a munkanélküliek ugyanis - a jobb munkaszerzés reményében - több helyen is feliratták magukat. Ráadásul ezek tekintélyes része is 20 év alatti, illetve 55 év feletti, továbbá a fele szakképzettség nélküli volt. Feltételezhető, hogy a rossz életkörülmények kényszerítették rá sokakat, - akik egyébként tanuló-, vagy nyugdíjas korba tartoztak - hogy munkát keressenek.

Az 1948. december 31-i állapothoz képest a terv a következő évben 61 ezer fővel szándékozta növelni az ipari létszámot. A helyreállítási időszakra jellemzően ennek több mint a fele, 37 ezer fő került volna az építőiparba.

Az időszak munkaerőhelyzetéből egyben előrevetítették egyben az ötéves terv feladatait. Eszerint növelni, illetve fokozni kell: - a szakmunkások arányát,

- a műszaki értelmiség súlyát,
- a kisipari szakmunkások nagyiparba való átvitelét,
- a nők munkábaállítását,
- az ifjúság iparba áramoltatását,
- a munkanélküliség felszámolását,
- a falusi munkaerőtartalékok felszámolását.

A főbb ágazatok létszámát a koncepció a következőképpen határozta meg.

"A létszámemelkedés súlypontja a vas-, fém- és gépiparra esik /120.000 fő/ amelyből szakmunkás 57.000 fő. Az építőipar /magas- és mélyépítés/ létszámemelkedése 58.000 főt fog kitenni ebből a szakmunkás 21.000." ⁴

Bár az alapvető célok, feladatok a későbbiekben nem sokat módosultak, ezek számbavételénél a sorrend változása jelezhetett valamit a fontosságukról.

A szakmunkásigények kielégítésére esélyek sem voltak. A kevés, rossz felszereltségű intézet képtelen volt annyi tanulót beiskolázni, amennyit akár az ipar helyreállítása is igényelt volna. 1949-re például 37520 szakmunkást kellett volna kiképezni, ám

ennek csak töredékére volt lehetőség. Így például az igényelt 3000 vasesztergályos helyett 530, 8000 lakatos helyett 3000 kiképzése sikerült.

A hagyományos nagyiparnak további jellemzője a rendkívüli koncentráció Nagy-Budapest területére. Itt dolgozott a nagyipari munkások kétharmada.

Érdemes megfigyelni, hogy a nehézségekért a koncepció már ekkor részben a kisiparosokat tette felelőssé, akik a nemzeti vállalatoktól kapott szerződésekre alapozva fejlesztették iparukat, és nagy számban alkalmaztak munkanélküli szakmunkásokat.

"A kisipar éppen a szűk keresztmetszetű szakmákban jelentős számu munkaerőt sziv el a gyáripartól, főleg a kollektív szerződést meghaladó bérezés segítségével. E jelenség oka elsősorban az, hogy kisipar a nemzeti vállalatoktól számottevő mértékben kap bér munka megrendeléseket."⁵

A munkaerőhullámzás csökkentésére hozott későbbi intézkedéseket megelőlegezve kezdte az OT regisztrálni az önkényes kilépők arányát, az üzemben belüli tartalékok számát, az ugynevezett rezsimhelyek - tehát a közvetlen termelésbe részt nem vevők - szakmunkásigényét.

Ezek számontartása - szándék szerint - egyben a munkaerőgazdálkodás tervszerűségét is magával hozta.

"A fenti kép azt mutatja, hogy olyan munkaerőtartalékokkal rendelkezünk, amelyeket csak munkaerőgazdálkodásunk tervszerűtlensége miatt nem használunk ki. Ilyen tartalékok: A munkába álló munkaerők jobb elosztása, /újrafelosztása/ A munkanélküliek munkába állítása."⁶

A kialakuló gazdaság egyik lényeges jellemzője volt, - és ezzel a tervkészítők is tisztában voltak - hogy a vállalatok magas tervszámaikat csak források kihasználásával teljesíthetik. Már ekkor megszülettek az első plusz igényekre utaló kérelmek. A tervezők ugyanakkor - ahelyett, hogy korrigálták volna az igényeket - a szükségszerűen növekvő vállalati részlettervekre épülő tervezés bevezetésén fáradoztak. Ez népgazdasági szinten a tartalékok felszívását jelentette, új és új források kutatását ösztönözte. Így a főbb forrásokon kívül kezdtek foglalkozni a szakmunkások, a kiegészítő munkások számának csökkentésével, elítéltek alkalmazásával is.

"Az üzemeken belül irányt kell venni a szakmunkások jobb kihasználására és az egyszerűbb munkáknak betanított munkások által való elvégeztetésére." /.../ A részleges munkaerőhiánnyal egyidőben sok helyütt kapun belüli munkanélküliség van. Különösen a rezsimumhelyek szívtak fel sok jó munkást."⁷

"Vizsgálatunkat tovább folytatjuk azon munkahelyek után, ahol mód van komolyabb létszámu fogoly foglalkoztatására. Reméljük rövid időn belül további nagyszámu fogoly elhelyezését tudjuk biztosítani."⁸

Nézzük részletesebben azonban, milyen forrásokra számíthatott a terv! Mindenekelőtt: az ipari szerkezet átalakításának természetes következménye a munkaerőátcsoportosítás. Ez nemcsak azért volt sürgető, mert forrást jelentett a fejlődő ágak számára, hanem mert a munkaerőmozgást általában ellenőrzés alatt kellett tartani. Ennek érdekében az áthelyezések jogkörét az Országos

Munkaerőgazdálkodási Hivatalhoz /OMH./ utalták.

"Érvényt kell szerezni a kötelező munkaközvetítésnek, hogy senkit se lehessen munkába állítani OMH közvetítés nélkül. Határozott és félre nem ismerhető rendelkezést kell kibocsátani a munkakerülőkkel szemben."⁹

Az áthelyezési jogkör átalakításán túl más intézkedésekkel is próbálták csökkenteni a nemkívánatos munkaerőmozgást. Kedvezményekkel ösztönöztek az egyhelyben maradásra, megkezdődött a törzsgárdamozgalom. Kötelezővé tették a munkakönyvrendszert. Ennek felelőse szintén az OMH lett.

"A mi munkakönyvünk elősegíti a termelés fokozását a munkafegyelem megszilárdítását, a szakmai képzettség növelését, ezáltal a dolgozók életszínvonalának emelését, a szocializmus építése ütemének meggyorsítását, a béke erőinek fejlődését, szolgálja és segítséget nyújt az ellenség, a lógósok elleni harcban."¹⁰

Rendeletileg tiltották meg, hogy a nemzeti vállalatok megrendeléseket adjanak kisiparosoknak, és további adminisztratív eszközökkel akadályozták a kisipari tevékenységeket. Ennek fő módja a fokozott kontroll az alkalmazás, bérezés, kalkuláció, tevékenység stb. vonalán. Végül a munkaerőhullámozás csökkentésének szolgáltatába kellett állítani a propagandát.

Az átcsoportosítás mellett a másik fő forrás a munkanélküliek serege volt. A legnagyobb csoportot a segédmunkások alkották, hiszen a munkanélküliek majd fele /48 %/ az volt. A szakmunkások /18 %/ jórészt a lecsökkentett termelési feladatokkal rendelkező iparágakból - ruházati, bőripar stb. - származtak. A betanított

munkások aránya alacsony volt /12 %/. Ezzel szemben jelentős számban fordultak elő szellemi munkanélküliek. Ennek oka, hogy a szellemi munkát végzők között jóval nagyobb volt a deklasszáltak, a politikailag megbízhatatlanoknak tartottak aránya, mint a fizikaiak között. Ezek elhelyezésénél nyilvánvalóan érvényesítették az iparpolitikai szempontokat, azonban - a deklasszáltak esetében nemcsak munkaerőgazdálkodási kérdések merültek fel. A politikai ellenzék likvidációján túl egzisztenciális konfliktusok is előtérbe kerültek. Az új tervek, a vállalatokkal szemben megnövekedett igények ugyanis mind az adminisztratív tevékenységet, mind az "igazi" szellemi - tervezői, mérnöki, stb. - munkák számát, ezzel az ezt ellátókra vonatkozó mennyiségi, minőségi igényeket megnövelték.

"Véleményünk szerint az 5. éves terv megvalósítása a megnövekedett tervfeladatok feltétlenül, szükségessé teszik a vállalatok részére az adminisztratív létszám bizonyos mértékű emelkedését, ellenkező esetben a vállalatok feladataiknak nem fognak tudni eleget tenni."¹¹

A vállalatvezetők tehát egyrészt nem szívesen szabadultak meg a régi szakemberektől és továbbra is szívesen alkalmaztak magasan képzett mérnököket. Ezekkel nyilván szembenálltak az ujonnan felemelkedett káderek egzisztenciális érdekei, így a kérvények, feljelentések, munkaügyi viták mindennaposokká váltak.

"Az Országos Értelmiségi Munkaközvetítő Hivatal szakképzett munkavállalók kiközvetítése terén nemhogy segítségünkre lenne, hanem komoly nehézségeket és akadályokat támaszt. Nevezett hivatal azon álláspontját elismerjük és osztjuk, hogy munkavállaló kiközvetítéseknél a

sorrendiséget tartsuk be, mégis meg kell jegyeznünk, hogy ez alapon vállalatunkhoz kiközvetített munkavállalók csak a legritkább esetben feleltek meg a kívánt követelményeinknek, miáltal több munkaerővel való kísérletezés rendkívüli anyagi és időbeli veszteséget hárt reánk." ¹²

Az elemzések szerint a munkanélküliek között több mint 50 % volt a nők részaránya. Am a nőknél meglehetősen önkényes a valóban aktív, de munkalehetőség híján levők és a dolgozni nem kívánók közötti különbségtétel. Így az arány inkább a nők aktivizálásának szándékát rejtette. ¹³ Egyébként összlétszámukon belül ezt jelzi a kvalifikálatlanok viszonylag nagy, majd kétharmados részaránya is.

"A gyáripari dolgozónak kb. 27 %-a nő, a bányászatban és építőiparban a nők arányszáma csekély." ¹³

Az elképzelésekbe számításba vett források bevonása érdekében a tervkonceptió alapján a következő intézkedéseket hozták 1949-ben:

- bevezették a kötelező munkakönyvi rendszert;
- szigorították a kötelező munkaerőközvetítést; ami az
- OMH feladata lett;
- szigorúan szankcionálták a munkakerülőket;
- rendelkezést adtak ki arra, hogy a lehető legtöbb helyen női munkaerővel kell helyettesíteni a férfiakat;
- a tovább nem tanuló fiatalok számára központilag /OMH/ szándékozták kijelölni azokat az iparágakat, munkaterületeket, ahol alkalmazhatók.

Bármennyire ideigleneseknek tűnnek ezek az intézkedések már ekkor egy hosszútávú stratégia elemeinek tekintették őket.

"Végzetes hiba lenne azt hinni, hogy a munkaerőhiány nálunk ideiglenes vagy véletlen jelenség, amely a fejlődésünk későbbi időszakában el fog tűnni, tehát nincs szükségünk átfogó intézkedésekre, melyek a munkaerők tervszerű utánpótlását hivatottak biztosítani."¹⁴

"A munkaerő toborzás nem kampány, hanem tervszerű szervezett, politikai nevelő és gazdasági munka."¹⁵

Érdemes megfigyelni, hogy az ötéves terv elméleti változata mire alapozva különböztette meg a munkaerőgazdálkodást az eddigi ideiglenesnek tartott munkaközvetítés rendszerétől: A munkaerőszükséglet fedezése ezentúl állami feladat. A felszabaduló munkaerőt az iparpolitika szerinti fontossági sorrendben kell elhelyezni. Ennek érdekében kell kialakítani a munkaerőszükségleti kategóriákat, és a felszabaduló munkaerő kategóriánkénti mennyiségét. Az áthelyezésekre való jogot pedig az OMH számára kell biztosítani.

A gazdálkodás fogalma itt tehát a követendő iparpolitikának való alárendeltség intézményi biztosítását jelenti.

"A munkaerőterv akkor lesz fesztett, akkor fogja elősegíteni a népgazdaság fejlődését, ha a termelékenység lehető legnagyobb fokozására ösztönöz... A vállalat a munkáslétszám megtervezésénél cikkenkénti termelési tervéből indul ki és megállapítja, hogy egy-egy termék előállításához a közvetlenül termelő munkások hány munkórát igényel. Ez a megállapítás a munkanormák alapján történik egyben célul tűzve ki a termelékenység állandó

emelését, tehát egyrészt azt, hogy a dolgozók normáikat telteljesítik, másrészt azt, hogy az új korszerűbb gépek és felszerelések beállítása révén maguknak a normáknak egy része is megváltozik."¹⁶

Az OMH tehát elvileg nagy hatalmat kapott a munkaerőgazdálkodás területén. Mint főhatóság közvetlenül a Nép gazdasági Tanács elnökének felügyelete alatt állt. Ugyanakkor az egyes gazdasági miniszterek saját területükön megtartották hatáskörüket az áthelyezések, képzési, üzemi munkaerőgazdálkodás, munkaerőmérlegek készítése ügyében. Mindez azt jelzi, hogy kettős struktúra volt kiépülőben, ahol egy szakjellegű hivatal látja el a bürokratikus kontroll szerepét. Ez a hivatal a tényleges gazdasági szervezettel teljesen párhuzamosan, tehát területileg, és később ágazatilag építi ki saját szervezetét.

A munkaerőgazdálkodás legfontosabb intézménye a terv. A munkaerőkérdés is akkor vált igazán konfliktusossá, amikor a terv feszítetté vált. Míg az ötéves terv munkaerőfejezetének első változatai még csak 200 ezer új munkaerő beállításáról, illetve 150 ezer férfi pótlásáról szóltak - és ezen belül 180 ezer szakmunkás igényt jeleztek - az utolsó, 1951-es felemelések után már 650 ezer fő pótlólagos munkaerő igényét közvetítették a kérdésért felelős főhatóságoknak.

Ezeknek a számításoknak alapjai a termelési, beruházási, termelékenységi tervek. Utóbbihoz - saját források híján - külső tapasztalatok nyújtottak mintát.

"Az ötéves munkaerőterv számadatai a jelenlegi helyzetből kiindulva, összehasonlító módszer alapján készültek. Irányt kell venni arra, hogy fokozatosan a tervezés fejlettebb módszerére, a technikai normák alapján történő tervezésre térjünk át. A felülről kidolgozott nagyvonalu tervek mellett, rá kell térni arra, hogy üzemük rövid időszakokra pontos részletterveket dolgozzanak ki és ezek keretében folytassák munkaerőgazdálkodásukat."¹⁷

A tervezés módszere a következő volt: A meglévő munkáslétszámot a tervezett termelésemelkedés és termelékenységemelkedés elosztásából adódó indexszel növelték. A termelékenység mérésére természetesen akkor nem voltak meg a tudományos módszerek, a növekedést általános normaként fogalmazták meg. Hosszútávon pedig a tervezők azt a követelményt állították maguk elé, hogy munkafolyamatonként kiszámítják a különböző képzettséghez kötött szükséges normaórákat, és ezekre építik a termelékenységi mutatók változását.

Altalában a tervről elmondható, hogy az előzőekben ismertett főbb követelményeket számszerűsítette, és eltekintett a hosszútávú stratégiák, demográfiai, területi, tradicionális, stb. tényezők meghatározó jellegétől. Ez nem azt jelenti, hogy az utóbbiak teljesen figyelmen kívül maradtak, pusztán azt, hogy függő változóként tervezték őket, míg a termelési követelmények független változóként szerepeltek. Ezekhez igazították a migráció, az iskoláztatás, nők aktivitásának, a munkában eltöltött idő szükséges alakítását. Ennek az elvnek alátámasztását szolgálta az ötéves terv végrehajtási javaslata. Az elsődleges feladat eszerint az

agitációs tevékenység fokozása, a büntető szankciók kidolgozása az önkényes kilépőkkel, munkakerülőkkel szemben, a szociálpolitikának a termeléspolitikának való alárendelése és a rengeteg adminisztratív eszköz, rendelkezés kidolgozása akár a kisipar visszaszorítása, vagy a munkaerő újrafelosztása érdekében.

3. A szakmunkásigények és a szakképzés

3.1. Beiskolázás

A szakképzés természetesen igyekezett illeszkedni a munkaerőpolitika követelményeihez. Ezt a törekvést némileg nehezítette illetve ellentmondásossá tette, hogy a képzés egyéb funkciókat is ellát. Így a fenti követelmények mindenekelőtt a mennyiségi oldalt, a beiskolázást, a létszámot határozták meg, és ezen keresztül hatoltak az oktatás, képzés egyéb jellemzőire, minőségére.

A legfontosabb elv - amit a képzésben érvényesítettek - a gyorsítás volt. Eszerint nemcsak egyre több fiatalot iskoláztak be, de ezek képzési idejét is lecsökkentették. Ezen kívül újabb szak-képzettséget nyújtó formákat vezettek be. Ezek nem is annyira adták, mint inkább igazolták, jelezték a képesítést. Ilyen tanfolyami formák voltak: az átképző tanfolyamok, amelyek más iparágakban, más szakmákban működő szakemberek átirányítását szolgálták; a technikai minimum rendszere, amelyik az adott iparágban dolgozók számára biztosította a magasabb képesítési fokozatot; a művezetői tanfolyamok, amelyek a potenciális középkáderállomány szelekciós

lépcsőjét jelentették; és végül a szakérettségi, amely a felsőbb káderekké való kiemelés első formai követelményét testesítette meg.

Az ipari tanulókra, mint jól irányítható munkaerőre a tervezők már csak azért sem számíthattak, mert az 58 ezer tanulóból csak 12 ezret képeztek a gyáriparban, a kisiparra jutott a többi közel 80 százalék. Ezt az arányt az alsóbb évfolyamokon ugyan fokozatosan módosították, de még 1948-ban is a kisiparba vették fel a tanulók majd 70 %-át. 1949-ben 3200 tanuló szabadult fel a gyáriparban és 16 ezer a kisiparban. Több tanulót már a képzési kapacitás szűkössége miatt sem vehettek fel. Az első három éves terv alatt összesen 50 millió forintot ruháztak be az iparoktatásban. Ez összesen két iskola építésére volt elegendő, egy Csepelen, egy Diósgyőrben épült. Az ötéves terv első lépései is inkább az irányítás átszervezésére, és a munkaerőigények kielégítésére, mintsem a képzési feltételek javítására irányultak. Így például súlyos gondok voltak a tanműhelyek gépellátásával amiket beruházási lehetőségek híján használaton kívüli, régi berendezésekkel akartak oldani.

"Nagy nehézséget jelentett azonban munkánkban a tanuló-műhelyek gépekkel való ellátása.

Megoldás: az ország területén felkutatott használaton kívül álló gépeket részben áll. váll. másrészben a tanműhelyekben megjavították és az újonnan létesített tanműhelyekbe állítottuk be. A jövőben ezt a lehetőséget teljesen ki akarjuk meríteni."¹⁸

1950 januárjától az iparoktatás irányítását átvette a Munkaerő-tartalékok Hivatala. A tanulóidőt leszállították 3 évről 2, 1 és fél, illetve 1 évre, kicserélték a nevelőket, megszüntették a kisipari tanulóintézményeket. Rátértek a kétműszakos oktatásra, a szakmai óraszámot 10 óráról 8 órára csökkentették.

"Most nyer kidolgozást a tanműhelyekben a kétműszakos oktatás mely hatalmas lépést jelent előre az iparoktatás történetében. Ezt úgy érzük el, hogy a tanulók nem három napon át 10-10 órát töltenek tanműhelyben, hanem három-három napon át napi 8 órát két műszakban. Ezáltal lehetővé válik, hogy a jelenlegi gépparkot 12.000 fő helyett 20.000 tanuló vegye igénybe."¹⁹

A tanműhelyekben bevezették a produktív munkát, azaz a termelést a gyáripari terveknek megfelelően alakították ki. A kétműszakos oktatás, csökkentett tanulóidő eredményeképpen az OT emelhetette a tanulólétszámot. Még 1950-ben előbb 27 ezerre, majd 30 ezer főre növelték a beiskolázást. Ezt később is a tervemelésekhez igazították, tekintve, hogy a tanulók a következő év szakmunkáslétszámában már szerepeltek. A megemelt létszámhoz hozzáadták a kiöregedést, ami 1950-52 között a növekmény 20-40 %-át elérte, a kiemelést, ami a növekmény 30-60 %-ra rugott, levonták a kisi-partól átirányított szakmunkásokat, -ez az összes igény 15-20 %-át fedezte - és a maradékot tervezték beiskolázandó illetve átképezendő létszámmak. Természetesen a tanulók beiskolázása, képzése nem csupán a tervektől függött. A gyáripari iparostanulóállomány növelésére az ötéves terv végrehajtási utasításában arra tettek javaslatot, hogy jogilag kötelezzék a vállalatokat szakmunkás-

létszámuk arányában meghatározott számu iparostanuló alkalmazására. A pontos arányokat az ötéves terv ágazati megoszlásának figyelembevételével szándékozták kialakítani.

Az évenként kidolgozott tervek rögtön szembekerültek a beiskolázás gyakorlatával, amelyek a tanulói szándékot is módosították, és a munkahelyek eltérő szakmai szerkezete is szorított. Ráadásul maguk a tervek is változtak, és ez a toborzók munkáját tetten bizonytalanná.

"A tervezés területén további hiányosság volt az irreális szakmai lebontás. Az üzemek nem tudták felvenni a tanulókat, nem tudták őket munkával ellátni. Ez különösen a vasiparban öltött nagy méreteket. A Borsodnádasi Lemezgyárban 80 iparitanuló közül csak 40-et tudnak a munkapad mellé állítani. A toborzás és beiskolázás munkáját zavarta a kerettervek állandó változtatása. A megyék aktivitása egy-egy újabb változtatásnál csökkent, bizonytalanul fogtak hozzá a munka megszervezéséhez, abban reménykedve, hogy az újabb változtatás a kerettervet csökkenteni fogja. Egyes megyéknél mint pl. Borsod 12-szer változott a terv, de a gyakori tervváltozás a többi megyékben is érvényesült."²⁰

Ezeket a problémákat - amelyek a tervezés és a gyakorlat összeegyeztetésének alkalmazott rendszeréből következtek - további bürokratikus intézkedésekkel akarták megoldani. Így a vállalatok vonatódását előbb alkudozások, majd a vállalatok felé történő kényszerintézkedések számának növekedése követte.

"A megye és a vállalat hosszú alkudozásokba kezdett annak tisztázására, hogy hány tanulót kell tulajdonképpen

Beiskolázni, aminek eredményeként a beiskolázás határ-ideje legalább 1 hónappal kitolódott. /.../ A vállalatok nem kapcsolódtak be a szervezési munkába megfelelően. Ez irányu passzivitásuk feltétlenül a XII. osztályok szervezési munkájának gyengeségéből adódott. Ott ahol a XII. osztályok szívósan követelték a vállalatok támogatását, meg is kapták. /.../ Kötelezni kell az üzemeket meghatározott számú iparostanuló tartására, szakmunkás-létszámuk arányában. A pontos arányokat az ötéves munkaerőterv figyelembevételével kell kidolgozni."²¹

A vállalatok passzivitása egyébként rámutat arra is, hogy nem igazán voltak érdekeltek az ipari tanulóképzésben, hiszen a tapasztalatlan tanulók nem sokat segítettek esztergályos, marós, vájár, stb. gondjaikon. Erről tanuskodnak azok a levelek, amelyekben a vállalatok panaszoják, hogy a hozzájuk irányított fiatal szakmunkások használhatatlanok. Ők elsősorban a kisiparból átirányítottakra, az átképzettekre számítottak.

"A rendelkezésünkre álló 3-4 esztergályos annyira járatlan a kényesebb munkák végzésében, hogy ezeket csak kiegészítő munkákra - előnagylásra - tudjuk használni. A Mélyfuró vállalatok sürgetik a nálunk megrendelt szerzőszámok legyártását. Kívánságaiknak csak akkor tudunk eleget tenni, ha más vonalról mintegy 30 főnyi jól begyakorolt esztergályos fog rendelkezésünkre állni."²²

Az OT és az MTH nemcsak a vállalatokat ostromozta, a beiskolázások sikertelenségéért az irányítást, tehát részben saját testületét és a szervezetek közötti kapcsolatot is kritizálta, folyamatosan módosította, értekezleteket, jelentéseket szervezett.

"Az utóbbi időben sorozatosan előfordul, hogy az OT Munkaügyi főosztálya olyan határidős feladatokat ad a Minisztériumoknak, amelyek adatszolgáltatásokkal kapcsolatosak és amelyek az elvi főosztályoktól lefelé a vállalatokig adatszolgáltatási kérdéseket tartalmaznak. Így például a nők fokozottabb munkába állítása, vagy öregekkel és rokkantakkal kapcsolatos kérdések. Véleményünk szerint az ezekkel járó nagy munka nem hozza meg a várt eredményt. Kérjük az OT-t, hogy egyes kérdések felvetésénél felmerülő adatszolgáltatási kérdéseket alaposabban vizsgálja meg, mielőtt a Minisztériumok felé ezeket felteszi." /KGM/

"Összegezve a XII. osztályok és járási előadók munkáját megállapíthatjuk, hogy tervszerűtlenül foglalkoztak az iparitanuló beiskolázással. A hiányosságokat nem vetették fel idejében, nem harcoltak azért, hogy a V.B. tárgyalja az iparitanuló toborzás kérdéseit, nem szorították a vállalatokat a beiskolázás támogatására. Egysszóval nem voltak jó gazdái a beiskolázásnak."²⁴

Hogy az irányító társszervek meglehetősen rezignáltak, érdektelenek voltak az igények összegyűjtésében, arról az OT feljegyzése is tanuskodik, amelyben sokallja a minisztériumok munkaerőigényét.

"Az Országos Tervhivatal felhívta a tárcákat, hogy 1951-ben végző közép- és felső káderekkel kapcsolatos igényeiket jelentsék be. A Belkereskedelmi Minisztérium Személyzeti Főosztályának igénylése 1000 közgazdasági szakközépiskolát végzőre vonatkozott. Amikor megkérdeztük, hogy ez a szám nem tulzott-e, igényüket 700-ra szállították le, majd telefonon közölték, hogy valóságos igényük mindössze 200 fő."²⁵

Az a határozattervezet, amely a vállalatokat kötelezte bizonyos szakmunkástanulószerződés foglalkoztatására, kitért az átirányítási, átképzési rendszer fejlesztésére is. Eszerint ezeket főleg a könnyűipari szakmunkások körében kell kiterjeszteni. Ez a terv azonban nem volt konfliktusmentes, akár még politikai szinten sem, hiszen a rendeletek értelmében csak már átirányított dolgozót lehetett átképezni, ami azt jelentette, hogy - ha rövid ideig is, de - segéd illetve betanított munkakörökben kellett szakmunkásokat dolgoztatni.

Általában az átirányítás, átképzés rendszerét nem tekintették ideiglenes kényszerintézkedésnek, sőt azok a munkaerőgazdálkodás stabilan tervezhető folyamatainak számítottak, mi több, a gazdaságpolitikai dokumentumok szerint ezek különböztették meg a gazdálkodást, a némileg anarchikus munkaerőközvetítéstől.

Az átirányításhoz a kapunbelüli munkanélküliség likvidálásának jelszava adta az érvrendszert. Ez főleg a könnyűiparban, mezőgazdaságban "volt feltűnően nagy".

"A textiliparban termelőmunkát végző, gyakorlattal és szakismerettel rendelkező munkásokat /fonó, szövő stb./ általában a betanított munkások közé kell felvenni. A szakmunkások közé csak a segédlevéllel rendelkező kötőszövőket, szalagszövőket, szövőket, zsinor- és paszománykészítőket, csipkeverőket valamint a szakmunkástanfolyamokat végzett és erről hivatalos igazolással rendelkező textilmunkásokat kell besorolni. Az üzemfenn tartó vas és egyéb ipari szakmunkásokat természetesen itt is a szakmunkások közé kell sorolni./.../

A kapun belüli munkanélküliség likvidálása céljából megvalósítandó, hogy a nehézipar segéd- és betanított munkások terén mutatkozó szükségleteit a könnyűipar munkaerőfeleslegeiből elégítse ki."²⁶

Az OT 1950 januárjában 16000 fő kapun belüli munkanélkülit jelzett, ebből 5-5 ezer esett e két ágazatra. A likvidálást egyrészt átirányítással, átképzéssel, másrészt ezekre az ágakra vonatkozó felvételi tilalommal próbálták megvalósítani.

"Mindazokban az iparágakban, ahol jelenleg kapunbelüli munkanélküliség van, vagy ennek lehetősége a közeljövőben fennállhat, új munkásoknak a felvételét meg kell szüntetni, hogy természetes lemorzsolódás folyamata is hozzájáruljon a kapunbelüli munkanélküliség felszámolásához." ²⁷

Az átképző tanfolyamok beiskolázásait főleg a nagy munkaerőigényű ágakban lévő, fontos szakmákhoz közeli területeken dolgozókra alapozták. Ám a fenti ágak ennél jóval nagyobb igényekkel léptek fel, így az átképzési rendszerre szükségszerűen nagy teher hárult.

"Ha a munkaerőszükséglet nagyobb mint amennyi rendelkezésre áll, a Tervhivatalnak már most intézkedni kell a pótlás megszervezése iránt mégpedig: ha a létszám vagy a szakképzettség szempontjából jelentkezik a hiány, az átképzésnek kellő időben való megindításával, - ha a területi megoszlás nem megfelelő, az áttelepítés megszervezésével." ²⁸

3.2. Átképzések, tanfolyamok

Nemcsak a képzési kapacitás szűkössége, hanem a gazdasági igények is az átképzős tanfolyamok létszámának növelését sürgették. Amíg például iparos tanuló beiskolázásként eredetileg 26 ezer fő, az átképzési rendszerben 42 ezer fő szerepelt a tervekben. Így például az építőiparban 5835 tanuló mellett 11140 átképzős, a bányászatban 1500 tanuló mellett 3900 átképzős szerepelt, míg néhány szakmában, így főleg a textiliparban kizárólag átképzősök fedezték a szakmunkásigényeket. Végülis a tervet jelentősen meghaladva 47,8 ezer fő vett részt átképzési tanfolyamokon, míg az összes tanfolyamon, átképzésben, továbbképzésben, művezetői és egyéb oktatásban résztvevők száma több mint 83 ezer fő volt. A nagy igények miatt a következő évi létszámtervet több mint duplájára emelték. A megnövekedett igényeknek inkább bérpolitikai, mint termelési okai voltak. Ezt mutatja, hogy a kiképzettek jó része az ugynevezett III-as kategóriájú munkakörökben helyezkedett el, ami inkább számított betanított szintű munkának. Erre utalva az OT az oktatási költségek szorításában jelezte, hogy egyre több szakmában tapasztalt túlképzést.

"Az elmúlt év folyamán a nagy beiskolázási /átképzési/ létszám a képzés minőségére ment. ... A szakvizsgát tett műszerészek jelenleg is betanított munkás munkakörét töltik be, a személyi besorolásuk III-as kategória, mely azt mutatja, hogy tulajdonképpen nem szakmunkásokra volt az üzemeknek szüksége, és az állam feleslegesen költött a tanfolyamra. De tapasztaltuk ugyanitt azt is, hogy egyes foglalkozásból túlképeztek és mint felesleg

jelentkezik a vállalatnál, amit a minisztérium többszöri felhívás ellenére sem hajlandó átírányítani, ennek ellenére még további képzést írnak elő a MAVAG részére. A MAVAG gyárában szakvizsgát tett átképzősök minősége igen alacsony, sok van közöttük, akik 30-50 %-ra teljesítik normájukat."²⁹

Ugyanakkor frissen végzettekben a rövid képzési idő alatt ugyan megteremtették az igényes munka iránti vágyat, ám az ehhez szükséges képességek ismeretek híján is betanított szintű munka végzésére voltak alkalmasak. Míg a szakmunkások szubjektív inkompetenciát - azaz a végzettségük kihasználhatatlanságát - érezték lefelé, a vállalatok szakismeretek hiányát panaszolták. Nyomásukra a minisztériumok alulképzést jeleztek vissza az OT-nak.

A Népgazdasági Tanács kezdeményezésére 1952-ben kimondták, hogy az átképzési tanfolyamokra csak kapun belül lehet munkásokat válogatni, és csak munkaidő után lehet őket kiképezni. Ezekkel az esti tanfolyamokkal egyrészt azt próbálták elérni, hogy oda inkább tapasztaltabbak kerüljenek, és megakadályozzák, hogy a vállalatok ily módon próbáljanak a központi kontrollt megkerülve plusz munkaerőt szerezni a már erősen fogyó forrásokból.

"A jelenlegi átképzős rendszerünk már az utóbbi év során sem adott megfelelően képzett szakmunkásokat a gyorsan fejlődő iparunk számára. Ennek oka részben abban keresendő, hogy az átképzős tanfolyamokra az utóbbi év során döntős sulyban kapun kívülről iskoláztak be az üzemek olyan gyakorlatlan személyeket, akik nem ismerték a nagyüzem életét és azelőtt sem voltak kapcsolatban egy-egy szakmával.

...Térjünk rá az esti átképzős tanfolyamok megszervezésére... alaposabban válasszuk meg azokat, akiket átképzős tanfolyamokra viszünk... Ki kell mondani, hogy a tanfolyamokra kapun kívülről beiskolázni senkit sem lehet... szükséges, hogy azokra a helyekre ahol az esti átképzés rendszerét bevezettük, általános szakmai előkészítő tanfolyamokat rendezzünk."²⁰

A technikai minimum rendszerét 1949-ben alkalmazták a nagymennyiségű szakmunkahely betöltésére. Elvileg olyan előírás volt, amely a tevékenységeknek, ismereteknek, képességeknek azt a mennyiségét határozta meg, amelyet a besorolásnál a munkavállalóktól alapfeltételként meg kellett követelni. A munkakörökhöz előírt végzettség igénye ebben az időszakban is többször felmerült. Ám éppen a munkaerőszűkösség miatt vagy rendre lekerült a napirendről, vagy kudarccal végződtek a bevezetésre irányuló kísérletek, mivel a vállalatok az előírásokat nem tartották be. A technikai minimum rendszer tulajdonképpen egy későbbi egységes foglalkozás-képzettség struktúra bevezetésének előkészítéseként merült fel. A tervek szerint, a rendszer elősegítette volna a szak- és betanított munka közti megkülönböztetés megszüntetését.

"A perspektivikus munkaerőtervezés módszeréből a munkások csoportját az iparcsoportterveken belül szak-betanított, és segéd munkásokra bontjuk, illetve az egyes foglalkozásokat a három csoport szerint összesítjük. Megjegyzendő, hogy a szak- és betanított munkások különválasztás nehézségekbe ütközik, mert sok esetben ugyanahhoz a foglalkozáshoz, úgy szak- mint betanított munkások tartoznak... A technikai minimumok bevezetése során a szak- és betanított munkások közti határ el fog

mosódni."³¹

Végső soron egy bonyolultabb egyeztetési rendszer vált volna szükségtelenné a munkakörök és végzettségek között. Ehelyett azonban a technikai minimum vizsgákon - az átképzéshez hasonlóan - a munkaerő szükséges mennyiségét igyekeztek biztosítani a vállalatok, minisztériumok. Az átképzési rendszer átalakításakor felmerült a technikai minimum megszüntetésének gondolata is, ám a vállalatok, minisztériumok ragaszkodtak a munkaerőforrást növelő lehetőséghez, és a rendszert némileg megváltozott formában, mint szakmai továbbképzést továbbra is működtették.

4. Munkaerőpolitika 1953 után

1953-ban nem annyira a gazdaságpolitikai váltás határozta meg a munkaerőforrások kihasználásának ütemét, a munkaerőpolitikát, hanem épp a források kihasználtsága befolyásolta, sürgette részben a gazdaságpolitikai váltást.

"Az 1953. évben a munkaerőszükséglet biztosítása az ipar fokozódó munkaerőszükséglete és az időjárás következtében várható munkatorlódások miatt az 52. évinél nagyobb nehézségekkel fog járni. Ezért már most minden erőt mozgósítani kell a népgazdaság munkaerőszükségletének kellő időben történő biztosítása érdekében."³²

Az extenzív források nagymértékben kimerültek. Újabb és újabb kampányok indultak például csökkent munkaképességűek, betegek, öregek foglalkoztatására. Az 1952-ben megszületett nyugdíjtörvény gazdaságilag kényszerítette az idősebb korosztályba tartozókat a tovább dolgozásra. Ezek ellenére egyre kevésbé lehetett számítani plusz munkaerőre. Már az év eleji szakmunkásmérlegek csökkenő indexekkel számoltak a következő négy év beiskolázásaihoz. Így például a bányászat munkáslétszám növekedése a tervek szerint 110 %-ról 107 %-ra mérséklődött. Ezen belül a kevésbé mérséklődő vágárlétszám növekedés nagyobb szakmunkásarányt eredményezett. A mintegy 16 ezer új szakmunkás felét iskolában, felét üzemen belül képezték volna. Hasonlóan alakult például a lakatos létszám tervezése is. A kiemelt 17 szakmában 122686 fő szakmunkásigényt irányoztak elő, ennek immár nagyobb részét, 91630 főt iparitanuló-iskolában kívánták kiképezni. A különböző munkaköri szinteken ekkor újra felmerült a végzettségek és munkakörök egyeztetésének igénye, hisz kiderült, hogy a munkaköri szintek között a különbségek nem-hogy eltűnnének, de növekedtek. Ám az egyeztetésekre irányuló kezdeményezések egymástól elszigetelten jelentkeztek. Pedig a problémát nyilván nem lehetett külön a szakmunkásoknál, adminisztratív dolgozóknál, vagy vezetőknél megoldani.

Az új kormányprogram természetesen visszahatott a munkaerőpolitikára. Először is a különböző szektorokban felszabaduló munkaerőt kellett a munkaerőhiányos területekre átcsoportosítani, és a munkaidőt kellett "normális intenzitásúra" csökkenteni.

"Az új kormányprogram végrehajtása a népgazdaságunk munkaerőhelyzetében is változást idéz elő. A kormányprogram végrehajtása érdekében az 53. év 2 félévében különböző munkaerőgazdálkodási feladatokat kell megoldani. A feladatok megoldásánál arra kell törekedni, hogy a/ tömeges vagy rendszeres elbocsátásokra sehol se kerüljön sor, b/ a feleslegessé váló munkaerő foglalkoztatása ne akadályozza a termelés gazdaságosságának fokozását, a termelékenység emelkedését, c/ mindenütt biztosítani kell a tulórak csökkenését, a heti pihenőnap, valamint a soronkövetkező szabadnapok maradék nélküli kiadását." ³³

Mindez tulajdonképpen nem jelentett nagy gondot. Kormány szinten ugyan megfogalmazódott a munkanélküliségtől való félelem, a gazdaság azonban hamar felszívta a feleslegessé váló munkaerőt. Különösen az eddig háttérbe szorított ágak számítottak igényeik kielégítésére.

"Az elmúlt két évben 46.000 ipari tanulót iskoláztunk be a vágár, vasipari és építőipari, és csak 5700 főt a könnyűipari és élelmiszeripari szakmákban. Ez a munkaerőgazdálkodási politika nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a mezőgazdaságban munkaerőhiány keletkezett, és a lakosság szükségleteire termelő ágazatok munkaerő ellátása mind mennyiségben, mind minőség szempontból háttérbe szorult." ³⁴

A fontosabb intézkedéseknek az adminisztratív rendszer megváltoztatására irányuló politikai törekvéseket, lépéseket és azok következményeit tekinthetjük, így: a közkegyelemben részesülők elhelyezése, az önkényes kilépőkkel szembeni és egyéb munkajogi szankciók

megszüntetése, a szabadságolási, túlórázási rendszer lazítása, és általában a visszaélések lehetőségének csökkentése.

"Az átcsoportosítások igen gondos előkészítését tartjuk szükségesnek, annál is inkább, mert ezeknek az átcsoportosításoknak a tapasztalata döntően ki fog hatni az 54. évi - a jelenleginél sokkal nagyobb mértékű - átcsoportosításokra."

Előterjesztés az OT PB elé.

"Az amnesztia következtében október 31-ig folyamatosan mintegy 29 ezer munkaképes letartóztatott és internált szabadult ki. Számukra a közbiztonság érdekében is a népgazdaság munkaerőszükségletének figyelembevételével maximálisan törekedni kell a hasznos elhelyezések lehetőségének megteremtésére.

- a szabadulókat elsősorban a mezőgazdaságban kell irányítani, emellett szénbányászati, építőipari szakmunkásokat az építőipar részére."³⁵

Ezekon kívül a szakképzés területén történtek jelentős változások, hiszen itt - a munkaerőgazdálkodásban általában tapasztaltakkal ellentétben - gyökeresen kellett átalakítani a képzés, beiskolázás rendszerét. A beiskolázásokban - amelyik a rövidtávú jelzésekre is érzékenyen reagált - nagymértékű leépítésekre került sor. Másrészt az alacsonyabb tanulólétszám lehetővé tette a képzés minőségének javítását. Néhány szakmában visszaállíthatták az egyműszakos képzést, megemelhették a tanulói időt. A képzés gyakorlatában azonban az volt a legfontosabb változás, hogy csökkentették a szakmai foglalkozások termelő jellegét, a tananyagot nem kellett a termelési tervekhez igazítani.

"...A termelési terv nagysága gátolta a gyakorlati oktatási célok elérését... Az eddiginél nagyobb mértékben kell megvalósítani a gyakorlati oktatás és a termelés megfelelő összhangját, küszöböljük ki a termelő jelleget. Anyagellátási tervünknek olyan normákra kell épülnie, melyek megállapításánál figyelembe vesszük, hogy nem szakmunkások, hanem tanulók készítik ezeket az alkatrészeket."³⁶

Sürgősen helyreállították az ágazatok között a képzési kapacitás elosztásában felbillent egyensúlyt, tervbe vették a mezőgazdaság szakképzett munkaerővel való ellátottságának növelését. Ugyanakkor az újonnan munkába álló szakmunkások nagy száma igen súlyos elhelyezési problémákat okozott. Míg a régi munkaerőt a nehéz fizikai munkát végzőket, sőt az átképezhető szakmunkásokat át lehetett irányítani új területekre, a frissen végzettek elhelyezésére már komoly gondot okozott.

"... a kötelező szakmai gyakorlat ideje alatt lehetőség szerint szakképzettségnek megfelelő munkakörben kell foglalkoztatni a gyakorló szakmunkásokat, azonban ha erre a vállalatoknak vagy a felügyeletet gyakorló minisztériumnak nincsen lehetősége, úgy szakvizsgát tett ipari tanulókat szakmájukhoz közelálló szakmában vagy betanított munkakörben is foglalkoztathassanak.

Miután megteremtették bennük a szakmunka betöltésére irányuló igényt - hiszen távoli származási, földrajzi területekről épp ennek kecssegtetésével toborozták őket - hirtelen perspektívátlanává váltak. A tervezők - bár elutasították - olyan javaslatokkal is foglalkoztak, hogy frissen végzett szakmunkásokat betanított

munkakörben is elhelyezhessenek. Az MTH és az OT egyre másra kapták a leveleket, amelyekben vállalatok jelzik, hogy nincs betöltetlen szakmunkakörük, végzett tanulók kérnek munkalehetőséget, iskolák panaszo-
laszolja, hogy végzettjeik nem tudnak elhelyezkedni.

"Tisztelt Elvtársnő! Már több, mint egy hónapja felszabadultam, de munkahelyem nincs. A szabadságom eljövetele előtt az iskola megígérte, hogy elhelyez, de ez nem történt meg. Én augusztus 24-én bent voltam az iskolában és ott megadták az Ön címét, hogy levélben forduljak Önhöz, ezzel az ügygel. Megkérem az elvtársnőt, hogy legyen szíves érdeklődni a Telefongyárban, mert ott van felvétel, de csak 10 éves szakmai tapasztalattal, de hát én nem várhatok 10 évig, vagy ha van más szerszámkészítő /gyakorló/ felvétel, legyen szíves erre a címre értesíteni..." "A VIII.hó 25-én kelt levele-re közlöm, hogy szerszámkészítőnek az ipar csökkent szer-
számkészítő szakmunkás igénye miatt elhelyezni nem tudjuk, amennyiben lakatos munkát elvállana, úgy kérem jelentkez-
zék..."³⁸

1953-ban 153 ezer, 1954-ben 163 ezer munkaképes fiatal várt munkára, ebből 63 ezer szakképesítéssel illetve középfoku szakképzettséggel rendelkezett. Főleg a vasipari szakmákban jelentkeztek szakmunkásfeleslegek. Ezeknek elhelyezését nemritkán a gazdaság szükségletein fe-
lül kellett biztosítani, hisz munkába állításuk politikai feladat volt.

A jövőbeli tulképzéstől tartván az MTH határozatban írta elő, hogy a beiskolázásokat a jövőbeli szakmunkásigényeknél alacsonyabban határozzák meg. Az 1954. évi vasipari beiskolázásokat ezért radikáli-
san, 8000 fővel le is csökkentették, és a létszámot a mezőgazdaság illetve kereskedelmi szakok mellett immár az újra meginduló kisipari

Képzés felé irányították. A gazdaságpolitikai fordulatot követő változásokhoz hasonlóan a képzés rendszerét is jellemezte egyfajta bizonytalanság, amely abból eredt, hogy a külső igényekhez igazodva négy éven belül harmadszor kellett megváltoztatni a követendő preferenciák, elérendő célok sorrendjét.

Említettük, hogy a munkaerőhelyzet nem módosult jelentősen, a szűkös források maguk is a fordulatot sürgették. Az oktatás tervezői azonban ismét tapasztalhatták, hogy az általuk felépített szerkezet ingatag. A rendszert éppen azért nem tudták stabilizálni, mert rövidtávú és igen változékony igényszerkezetre alapozták. Jellemző módon az 1954-es értékelésekben a legnagyobb hiányosságnak tekintették, hogy nem lehetett megállapítani, mik voltak tevékenységük pozitívumai, és mik a fő hibák. Ennek a helyzetnek fő okaként azokat a makroszintű gazdaságpolitikai tendenciákat jelölték meg, - a népgazdaság egyoldalú fejlesztését, a gyors és aránytalan növekedést - amelyek alakítására nem sok befolyásuk lehetett.

"A tanulóképzés egységes kialakítása mellett azonban jelentős hiányok mutatkoztak még képzési rendszerünkben... ezek a hiányosságok tulnyomóan a népgazdaság egyoldalú fejlesztéséből adódó gyors és aránytalan növekedésünk eredményeképpen álltak elő. Nem egy esetben jelentette a hibák fő forrását azonban az is, hogy eredményeinket nem értékeltük helyesen, eltorzítottuk hiányosságainkat, és az mind a központban, mind a területen dolgozó kádereinkben elkedvetlenedést, pesszimiztikus hangulatot teremtett." "El kell érni, hogy a népgazdaság ötéves tervének keretében elkészüljön az ipari tanulóképzés távlati terve is. Az OT-val közösen meg kell állapítani a tanulóképzés perspektivikus alakulását. Ennek érdekében a MTH-nak a jövőben jobban be

kell kapcsolódnia a szakmunkásszükséglet tervezésébe, részt kell vennie a munkaerőmérlegek és különösen a szakmunkásmérleg kidolgozásában. A képzési lehetőségek alapján a népgazdaság várható szakmunkásszükségleténél' alacsonyabban kell megállapítani a beiskolázási arányszámot..."³⁹

A szakképzés fő szerve, az MTH 1954-ben arra a követelésre alapozta stratégiáját, hogy az ötéves terv keretében immár a szakképzésnek is legyen távlati terve. Az OT határozza meg a tanulóképzés perspektíváját, és ebbe - mint főhatóságnak - az MTH-nak is hagyjon beleszólást. Ez a főhatóságnak arra irányuló törekvését jelezte, hogy végre stabil alapokon álljon a szakképzés.

Már szándékával nyilván nem állt egyedül, a kérdésfelvetés már eleve nehézségeket rejtett. A labilis tervekre való építkezés ötéves ciklusokban nem kockázatmentes, ezt tetézte, hogy még mindig bizonytalanok voltak a gazdasági igények, a képzettségek és a munkakörök szerkezetének viszonya, az iskolák képzési funkciója. Ezekre a tisztázatlanságokra a levelezések, előterjesztések is utalnak, amikor hiányolják a tudományos módszereket, előrelátást. A stabil rendszer kiépülését azonban akadályozták a főhatóságok közti viták, ellentétek, amelyek a változásokat, tervezéseket, döntéseket kísérték. Ilyen volt például az ipari minisztériumok ellenállása mezőgazdasági, kereskedelmi képzés arányának növelésekor. Hasonló érdekellentét bontakozott ki a kisipari tanulóképzés növekedésénél, amivel szemben - saját bázisa védelmében az MTH állt szemben. Erre nyilván inkább már egzisztenciális, mintsem racionális okok késztették, hiszen ekkor már felmerült megszüntetésének lehetősége is.

"... a magas tanulólétszám nem az egyes szektorok perspektivikus szakmunkásszükséglete alapján alakult ki, hanem a VIII. általános iskolát végzettek elhelyezkedési problémája megoldásának érdekében. Információink szerint valószínűnek tartjuk, hogy a jövő évi létszámterveket is döntően befolyásolja a VIII. általános iskolát végzettek elhelyezkedésének problémája... Eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy a VIII. általános iskolát végzett fiatalok jövője szempontjából nem látszik megnyugtató megoldásnak a magánkisiparhoz való tömeges szerződtetés... Egyes szakmákban anyag és munkahiány, más szakmákban a kisiparosok felelőtlensége folytán a tanulók szakmai képzése nem látszik biztosítottak."⁴⁰

A kereskedelmi, vagy kisipari tanulóképzés elsorvasztása majd újrafejlesztése, végül 1954 után az említett támadások hatására történő újbóli háttérbe szorítása nyilván nem a gazdasági fejlődés tervezett követelményeinek megfelelően történt. 1955-ben csökkentették a technikai létszámot annak érdekében, hogy kevesebb középfoku végzettségű munkavállalóval kelljen számolniuk.

"A középiskolákban és egyetemekre céltudatosan iskoláztuk be fiataljainkat, a felelősség tehát az állam számára még nagyobb. A cél azonban megváltozott, és ebből kifolyólag kettős feladatot kell megoldani. 1/ Megtalálni a már kiképzett káderek elhelyezkedési lehetőségét, a gazdasági élet átcsoportosításának maximális figyelembevételével. 2/ Az oktatásban az új szakmai célkitűzéseknek megfelelő változásokat végrehajtani."

..."Javaslatok:

A PB számára részletesen csak az 55-ben végzők elhelyezkedésére tegyen az OT javaslatot. Az iskoláztatási tervszámokat a népgazdasági terv összeállításánál csak irányszámként határozzák meg. Kormánybizottság dolgozza ki az oktatásban

az új szakmai célkitűzésnek megfelelő változásokat és az irányszámként elfogadott iskoláztatási létszámok felbon-
tását./.../ Veszélyesnek tartom az általános gimnáziumot
végzők létszámának nagyarányu emelését és a technikai lét-
szám csökkentését.

Ha figyelembe vesszük a tervezet bevezető részének fő pont-
ját, mely helyesen veti fel, hogy az ifjúságot a termelő
munka megbecsülésére kell nevelni, akkor megfontolandónak
tartom a technikai létszám nagyarányu /értésem sze-
rint 40-50 %-os/ csökkentését. A hiba nem a technikai rend-
szerben, hanem jelenlegi tanterveinkben és módszereinkben
van."⁴¹

Az Oktatási Minisztérium észrevételeiből - amellet, hogy a techni-
kai létszám csökkentése ellen harcolt - az is kiderült, hogy még
mindig nincs tisztázva, milyen módon egyeztessék az igényeket, hogyan
összák meg a szerepeket a képzésben, és a közvetítésben.

Az előző évekhez képest tehát nem sokban módosult a képzés
helyzete 1955-56-ban. Az OT augusztusban készített előterjesztést az
ifjúság helyzetéről. Ebből kiderült, hogy a végzetek munkalehetősé-
gekkel való ellátása ekkor is akadozott.

"Az MTH keretén belül is szakmunkásfeleslegek várhatók,
ugyanakkor felveti azt a lehetőséget, hogy a kisiparosok
foglalkoztassanak ipari tanulókat... Egyetértünk azzal is,
hogy az ifjúság előtt fel kell tárni a megváltozott hely-
zetet, és meg kell mutatni, azt különösen az érettségizet-
tek számára, hogy a jövőjüket milyen irányban keressék...
ez csak akkor lesz lehetséges, hogyha az érettségizettek
számára az MTH konkrét munkalehetőségeket dolgoz ki..."⁴²

Az OM rezignáltan jegyezte meg egy előterjesztésben, hogy - bár újabb kormánybizottságot hoztak létre - még mindig nem világos, hol van a szakmunkásképzés helye a gazdaságban és az oktatásban, mi a technikumok szerepe, és mi az MTH feladata.

Jegyzetek

- 1/ A munkanélküliségről, a foglalkoztatottság alakulásáról
ld: Krasznai Judit: Foglalkoztatáspolitikai és a munkaerőhelyzet
alakulása 1945-től 1956-ig Kézirat 1982.
- 2/ A mezőgazdasági dolgozók népmozgalmáról. ld: Belényi Gyula:
Munkaerőgazdálkodási politika és a mezőgazdasági népesség iparba
vándorlása az extenzív iparosítás kezdetén /1949-1953/
- 3/ "Munkaerőgazdálkodás és szakoktatás" OT 39508/1 1949 /a további-
akban a hivatkozás nélkül álló adatok ebből a tervkoncepcióból
származnak - D.P./
- 4/ OT 39508/1
- 5./ Ugyanott
- 6/ Ugyanott
- 7/ Ugyanott
- 8/ OMH levél az OT részére 3901/F/1 1949. július 20.
- 9/ OT 39508/1
- 10/ "Munkaerőtartalék" /a MTH folyóirata/ 1952/1.
- 11/ NIM levél az OT részére 3901/38 1949. dec.30.
- 12/ OT levél 3901/13 1949. július 14.
- 13/ OT 39508/1
- 14/ "Munkaerőtartalék" 1951/2.
- 15/ "Munkaerőtartalék" 1951/3
- 16/ "Munkaerőtartalék" 1951/8
- 17/ OT 39508/1
- 18/ "Munkavállalók helyes csoportosítása" OT 3900/35 1950.
- 19/ Ugyanott
- 20/ Ugyanott
- 21/ Ugyanott
- 22/ Középnéhiipari Vasszerkezeti Gyár levél a BEM részére 39/936 1951

- 23/ KGM levél az OT részére 1951. január 29.
- 24/ OT 3900/35
- 25/ OT feljegyzés 39/766. 1951. január 15.
- 26/ OT feljegyzés 3901/A/1 1949. június 29.
- 27/ Ugyanott
- 28/ Ugyanott
- 29/ OT levél a KGM részére 277/19. 1952. április 22.
- 30/ NT levél az OT részére 858/51/VII. 1952. június 28.
- 31/ MTH előterjesztés 453/951.
- 32/ FM levél az OT részére 27/2 1953. február 10.
- 33/ A KPM, NIM körlevele a szakosztályoknak 27-24-953.VII.
1953 szeptember 3.
- 34/ OT levél /hivatkozási szám nélkül/ az 1954-ben végrehajtandó
feladatokról
- 35/ OT levél az FM részére 12/VII.53.
- 36/ MTH előterjesztés 23/54 1954. június 18.
- 37/ OT előterjesztés 20-33-VII.
- 38/ Levél az OT részére /h.sz.n./ 1953. augusztus 25.
- 39/ MTH előterjesztés 26/54 1954. július 1.
- 40/ MTH levél az OT részére 957/VII/956.
- 41/ OT előterjesztés /h.sz.n./
- 42/ Min.Tan.Hiv. levél az OT részére 276/18/VII.